

І. Г. ШОВКОПЛЯС

КІСТЯНІ ВИРОБИ СУПОНЕВСЬКОЇ ПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ

Більшість пам'яток епохи палеоліту представлена, як відомо, головним чином тільки кремінним інвентарем, рідше — інвентарем із залишками фауни. Тільки на небагатьох з них виявлені вироби з кістки та рогу; кількісно завжди незначні, вони, проте, мають досить важливе значення для висвітлення особливостей виробничої діяльності та побуту населення цієї епохи.

До числа таких пам'яток належала і Супоневська палеолітична стоянка, яка знаходилась на правому березі р. Десни, в околицях м. Брянська. На стоянці було виявлено чіткий культурний шар із залишками фауни, житлових і господарських споруд, виробами з кременю, кістки і рогу.

Стоянка являла собою невелике відкрите поселення, розташоване в гирлі глибокого яру, високий лівий схил якого захищав її від холодних північних вітрів. Дослідженнями була встановлена наявність залишків житлових і господарських споруд двох різних типів: постійних і тимчасових, які служили притулком для жителів стоянки в різні пори року. Міцні довгочасні житла-напівземлянки мали добре обладнані вогнища. В конструкцію цих жител входила деяка кількість довгих трубчастих кісток мамонта. Тому після зруйнування жител всередині їх утворилися великі скупчення кісток, які склали, разом з численними кременями, основний вміст культурного шару стоянки.

Судячи з залишків кісток, склад фауни Супоневської стоянки був цілком звичайний для пізньопалеолітичних стоянок Східно-Європейської рівнини. Для фауни Супонева характерна також і „змішаність“ видів, відмічена і на деяких інших стоянках, причиною якої була зближеність ландшафтних зон в окремих районах, особливо в басейнах великих річок, в тому числі і Десни з її високими і розчленованими берегами. В цих районах можна було зустріти ділянки з різними ландшафтами і типовими для них представниками фауни. Як зазначає П. П. Єфіменко, „ліси не становили суцільних масивів і були розташовані в долинах річок, в місцях, які були захищені від сухих холодних вітрів. Тундра чергувалася з степом у залежності від суто місцевих умов — висоти над рівнем моря і т. д.“¹.

Подібне зближення зон сприяло тому, що час від часу тварини могли проникати з однієї зони в іншу, часто пересуваючись при цьому на досить значну віддаль. Приклади заходу тундрових тварин в лісні місцевості нерідкі і тепер.

¹ П. П. Єфіменко, Первобытное общество, Л., 1938, стор. 311.

Найбільша кількість кісток, знайдених на стоянці, належить мамонту і песцю. Далі йдуть залишки коня, північного оленя, росомахи, вовка, зайця, бика, носорога і, нарешті, декількох видів птахів.

Кістки риб на стоянці не були виявлені. Причиною цього була, мабуть, порівняна недовговічність їх збереження, а також несприятливі умови залягання культурного шару, при яких навіть великі кістки тварин, в тому числі бивні мамонта, що звичайно досить добре зберігаються, часто знаходили у вигляді розсипчастої маси. Розташування стоянки безпосередньо біля річки, а також знахідки кісток риб на ряді інших стоянок цього часу дають підстави припускати наявність рибної ловлі, хоч вона, може, ще й не відіграла значної ролі в господарстві жителів Супоневської стоянки.

Значна кількість кісток тварин на стоянці вказує на те, що мисливство було одним з найважливіших джерел у житті її мешканців. М'ясо тварин служило людині за їжу, а кістки використовувались для виробничих і інших цілей.

Вивчення кісток дозволяє визначити кількість тварин, забитих жителями стоянки. Так, наприклад, кістки мамонта належать не менш як 20 особинам цієї тварини. Проте в дійсності тварин було забито значно більше, бо стоянка розкопана тільки частково.

Крім того, значна кількість виявлених кісток була настільки зруйнована, що не піддавалась визначенню.

Знахідки кісток мамонта в анатомічному порядку (наприклад, черепа з шийними хребцями) дозволяють припустити, що жителі полювали в безпосередній близькості від стоянки, бо доставка значних частин туш мамонтів на велику відстань навряд чи могла бути здійснена в ті часи. Можливо й те, що стоянка виникла біля скупчення природно загиблих тварин — первісні люди використовували їх замерзлі туші для їжі, а також для інших потреб, одночасно полюючи на мамонтів, які ще жили в околицях стоянки.

На хижих тварин — вовка і ведмедя, кількість кісток яких порівняно невелика, полювали, мабуть, заради хутра для одягу. Подібну мету мали також при полюванні на песців, м'ясо яких, судячи з кісток, що часто мали анатомічне положення суглобів, для їжі не вживалось.

Залишків північного оленя на стоянці виявлено також небагато.

Значна частина кісток мамонта, північного оленя та інших тварин йшла на паливо, що підтверджується наявністю в культурному шарі, так само як і у вогнищах, великої кількості перепалених кісток і кісткового вугілля.

У культурному шарі стоянки були відмічені скупчення спеціально відсортованих бивнів і великих кісток мамонта, які служили матеріалом-сировиною для виробництва. Наявність всередині жител уламків бивнів і кісток із слідами обробки, а також заготовок для окремих виробів вказує на способи обробки кістки і рогу під час виготовлення з них знарядь праці та прикрас.

Крім кісток, у культурному шарі була надзвичайно велика кількість кремінних знахідок, починаючи від простих кусків кременю і аж до найдрібніших лусочок; це свідчить про те, що обробка кременю і виготовлення знарядь з нього в значній мірі провадились безпосередньо на самій стоянці.

Загальна кількість знахідок з кістки і рогу, які мали сліди обробки, а також закінчених виробів з них досягає 200 екземплярів.

Більша частина їх була виявлена в заповненнях житлових і господарських споруд — в цих спорудах вони в значній мірі виготовлялись і застосовувались. В заглибленнях вогнищ знайдені дрібні вироби, бо зола сприяла їх зберіганню. Не викликає сумніву, що кількість подібних предметів у культурному шарі була значно більшою, проте внаслідок несприятливих умов залягання культурного шару вони не збереглися. Більша частина знахідок виявлена у фрагментарному стані, що часто позбавляє можливості їх опису і встановлення функціонального призначення.

З огляду на сказане ми розберемо тільки частину знахідок, яка краще збереглась і переходується тепер в Музеї антропології та етнографії АН СРСР у Ленінграді та в Музеї антропології Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова.

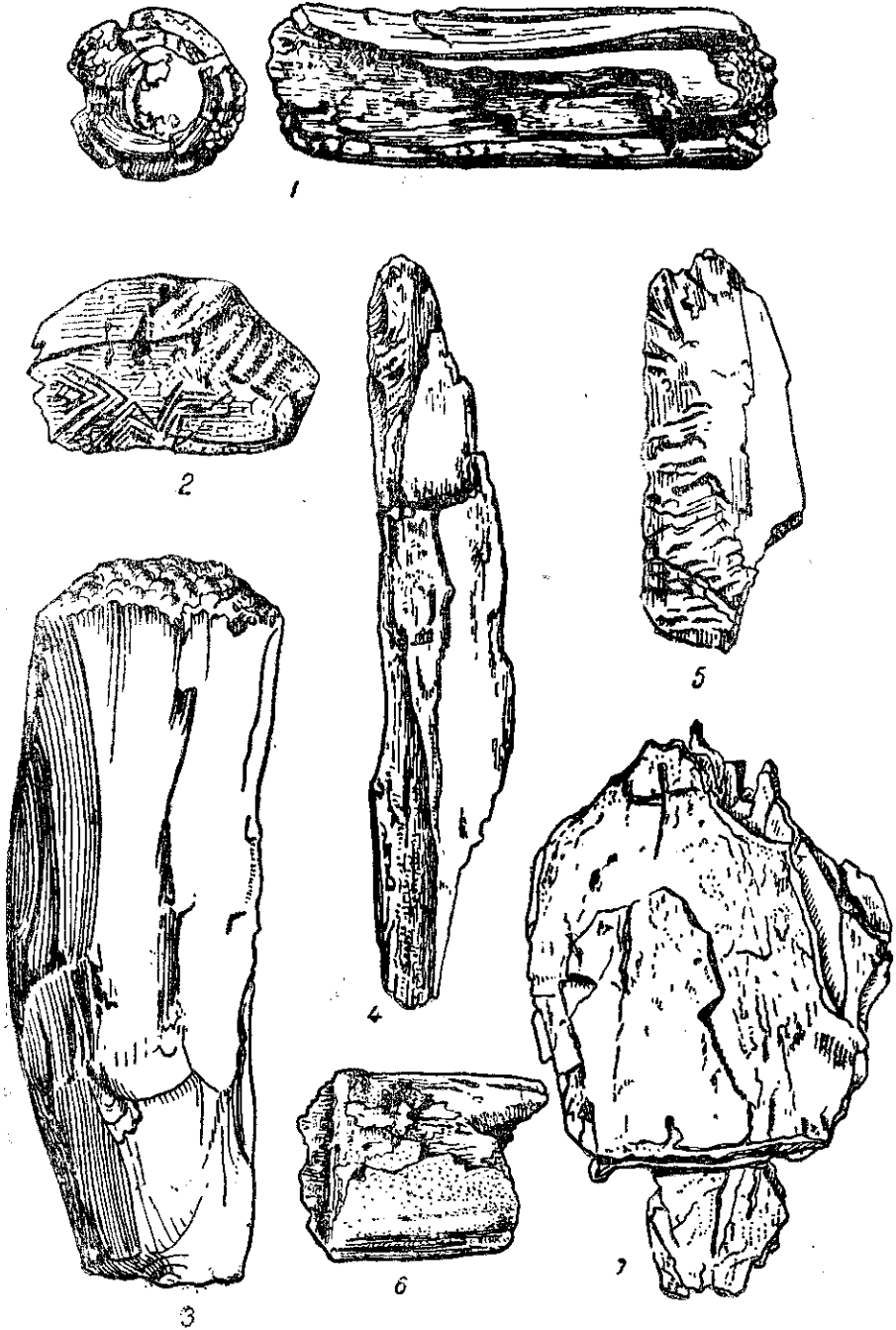
*

На відміну від пізньопалеолітичних місцезнаходжень Західної Європи, де переважають вироби з кісток і рога північного оленя, який був там основним об'єктом полювання, знахідки Супоневської стоянки, як і інших подібних стоянок на території Східної Європи, виготовлені з кісток та бивнів мамонта, що був тут головним об'єктом полювання аж до кінця льодовикового періоду. Тому кількість виробів з кісток інших тварин (песця, зайця, північного оленя) є порівняно незначною.

Досить цікавим був процес обробки бивнів для одержання необхідних заготовок. Розчленування бивня чи рога на частини провадилося шляхом надрізування їх по окружності з дальшим зломом. Такий спосіб розчленування можна спостерігати на багатьох знахідках. Так, на табл. I, 6 зображено уламок рога північного оленя з слідами поперечного надрізу по всій окружності, на глибину близько 0,5 см, зробленого гострим кремінним інструментом (потім ріг був переламаний по цьому надрізу). Інших видів обробки на ньому не помітно — мабуть, даний фрагмент був покиддю виробництва. Сліди кругового надрізу бивня на глибину 1—2 см, який передував його зломові з метою розчленування, можна добре бачити на табл. I, 1, де зображена частина бивня, яка зазнала потім дальшої обробки.

При зламі надрізаного рога чи бивня могли вживатися підставки з каменю, великих кісток або інших бивнів, які підкладались під одну з частин заготовки, в той час як по другій наносився сильний удар. Здобуті подібним способом куски бивня підлягали дальшій обробці з метою одержання з них пластин, стержнів або заготовок для різноманітних виробів.

Знахідки на стоянці вказують на два способи поздовжнього розчленування бивня. Перший з них полягав в тому, що по куску бивня збоку наносився сильний удар відбійником, внаслідок чого від нього відбивалися довгі відщепи. Такий кусок бивня перетворювався в своєрідний нуклеус, що надзвичайно нагадував нуклеус з кременю. Відщепи з нього і були матеріалом для дальшої обробки. Подібних „нуклеусів“ з бивня в Супоневі було знайдено декілька (табл. I, 3), а відщепів з них — більш як 100. Ці відщепи і складають найбільшу групу знахідок з кості. Цікаво відмітити, що такі „нуклеуси“ і відщепи з них були виявлені у місцях скупчення і первинної обробки бивнів, які були запасом сировини для виробництва.

Кістяні предмети з бивня мамонта і рога північного оленя.
 Рис. 1, 3, 4, 6 — $\frac{1}{2}$ н. в., рис. 2, 5, 7 — $\frac{2}{3}$ — н. в.

Такі відщепи з цих „нуклеусів“ відбивались по декілька разів. Це добре можна бачити на досить великій пластині (табл. I, 4), на зовнішній поверхні якої є сліди попереднього збивання подібних відщепів. Такий спосіб розчленування бивнів виявлений і на інших поселеннях доби пізнього палеоліту на території СРСР, як то в Мезині¹, Мальті² та ін.

Другий спосіб, більш складний, але також досить поширений у пізньому палеоліті, полягав в тому, що вздовж бивня або рога прорізувались дві глибокі паралельні борозни на відстані, яка відповідає ширині заготовки. Після закінчення прорізування борозен частина бивня або рога, яка знаходилася між ними, вибивалася відбійником і йшла в дальшу обробку. Таким способом одержували довгі тонкі куски бивня або рога, з яких виготовлялися, головним чином, довгі наконечники, вістря, проколки та ін. Досить цікавий екземпляр бивня для одержання подібних пластин представлений на табл. I, 1. Це порівняно невеликий (12,5 см) уламок бивня мамонта, відокремлений від іншої частини при допомозі кругового надрізу з дальшим зламом, з двома добре виявленими борознами глибиною 0,4—0,5 см, шириною 0,4 см. Між борознами є місце від уже відокремленої таким способом пластини шириною близько 4 см. Сліди поздовжніх борозен, зроблених для відщеплення цієї пластини, видно по всій довжині уламка. Відщеплення нових пластин при допомозі таких же борозен по якійсь причині не було доведено тут до кінця.

У зв'язку з розглядом цього способу відщеплення певний інтерес становить також молотоподібний уламок рога північного оленя, який має подібний глибокий поздовжній надріз на одному з відростків (табл. II, 12). Таким же способом здійснювалось і розчленування пластин з бивня на окремі частини (табл. I, 7, II, 4).

Робота по прорізуванню борозен на бивні та розі провадилася за допомогою ріжучих знарядь з кременю із спеціально обробленим лезом (табл. III, 11, 14, 20, 21). Для цієї мети могли з успіхом застосовуватись також різці, кількість яких в Супоневській колекції досить значна (табл. III, 18, 19).

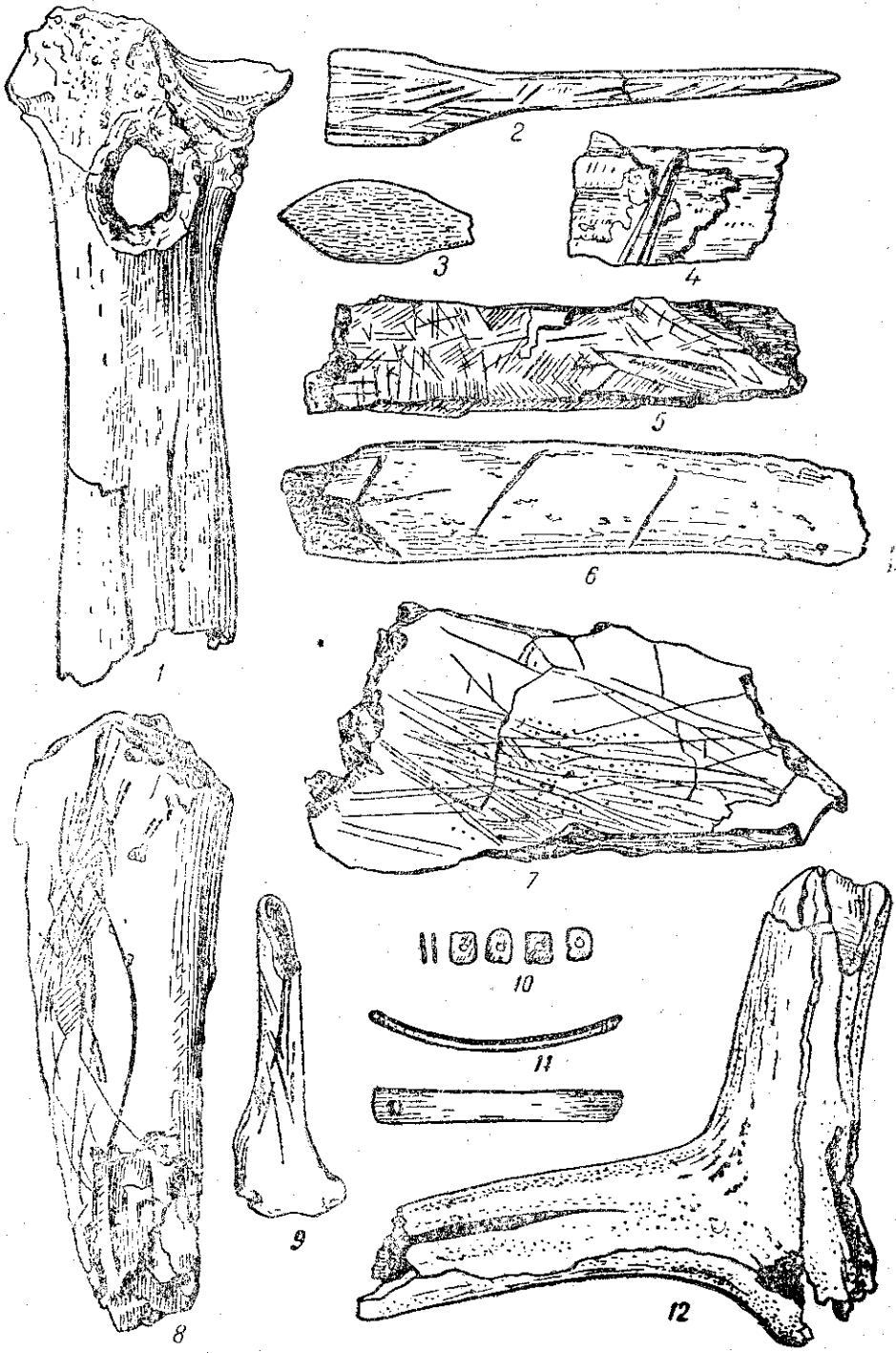
Знахідки виробів з бивня і рога, зроблених подібним способом, відомі також з Мезинської, Гонцівської, Мальтинської та інших стоянок. Щождо Супонева, то обидва описаних способи розчленування бивнів, кісток і рога застосовувались одночасно і віддати перевагу якому-небудь з них, якщо судити із знахідок, — неможливо.

Різноманітність виробів з кістки і рогу, знайдених при розкопках у Супоневі, поряд з тим фактором, що функціональне призначення значної частини з них невідоме, не дає змоги згрупувати їх в кілька певних груп, якщо не рахувати невеликої колекції проколок, голок і прикрас.

Голки, які є звичайними знахідками на стоянках цієї епохи, представлені в Супоневській колекції порівняно невеликою кількістю екземплярів, в основному в фрагментарному стані. Дві з них виготовлені з бивнів мамонта, інші — з трубчастих кісток тварин. Більшість голок є круглими в перерізі. Можна думати, що значна кількість їх не збереглась до часу розкопок. Про масове виробництво голок свідчить наявність великої кількості кремінних знарядь з боковими та кінцевими виїмчастими скребачками, які застосовувалися для обробки стержнів і вістря

¹ І. Г. Підоплічко, Дослідження палеоліту в УРСР, Палеоліт і неоліт України, т. I, вип. I, К., 1947, стор. 19.

² М. М. Герасимов, Обработка кости на палеолитической стоянке Мальта, МИА № 2, стор. 73.

Кістяні предмети.

Рис. 1 — $\frac{1}{3}$ н. в., рис. 2—11 — $\frac{2}{3}$ н. в., рис. 12 — $\frac{1}{2}$ н. в.

(табл. III, 1—5, 9). Нижні частини голок з вушками не збереглися, проте наявність спеціальних тонких проколючочок з кременю (табл. III, 6—8, 10, 12, 13, 15—17), при допомозі яких просвердлювалися вушка, вказує на їх існування. Подібні голки з вушками відомі з інших стоянок, наприклад з Гонців¹ та Мальти².

Краще представлені шила (проколки), які становлять досить закінчену групу знарядь, хоч багато з них і знайдено розламаними. У цілому вигляді збереглися тільки дві проколки з трубчастих кісток псаця. Довжина їх приблизно однакова (7,3 і 6,7 см), робочий кінець добре загострений і заполірований, причому, очевидно, не тільки при виготовленні, а, головним чином, в процесі роботи (табл. IV, 3, 4). Вістря більшої розміром проколки, округло-чотиригранної у перерізі, зображено на табл. IV, 1. Проколка була виготовлена з уламка трубчастої кістки великої тварини. Довжина вістря 8,5 см. Близький до нього за розмірами і уламок іншої проколки (табл. IV, 2), виготовленої з трубчастої кістки тварини. Довжина його 7,5 см. Дрібніші шила (проколки) зображені на табл. IV, 8, 9; одне з них (табл. IV, 9) — чотиригранне в перерізі, виготовлене з бивня мамонта. Крім того, в колекції є ще близько двох десятків уламків кістяних проколючочок різних розмірів, виготовлених з бивня і трубчастих кісток. Деякі з них були досить великими (табл. II, 9). Наявність на стоянці великої кількості проколючочок та голок свідчить про широке використання шкір тварин для виготовлення одягу.

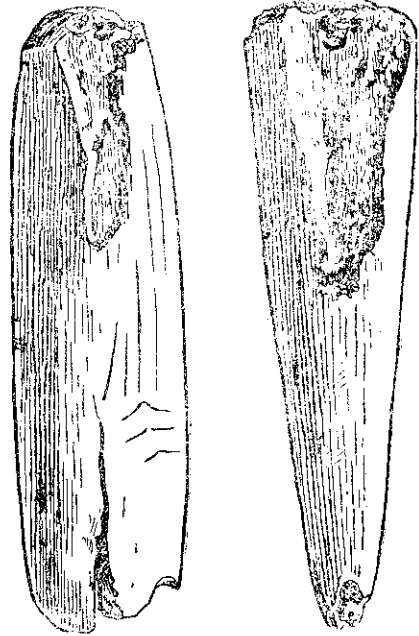

Рис. 1. Кістяний клин з трубчастої кістки, $\frac{2}{3}$ н. в.

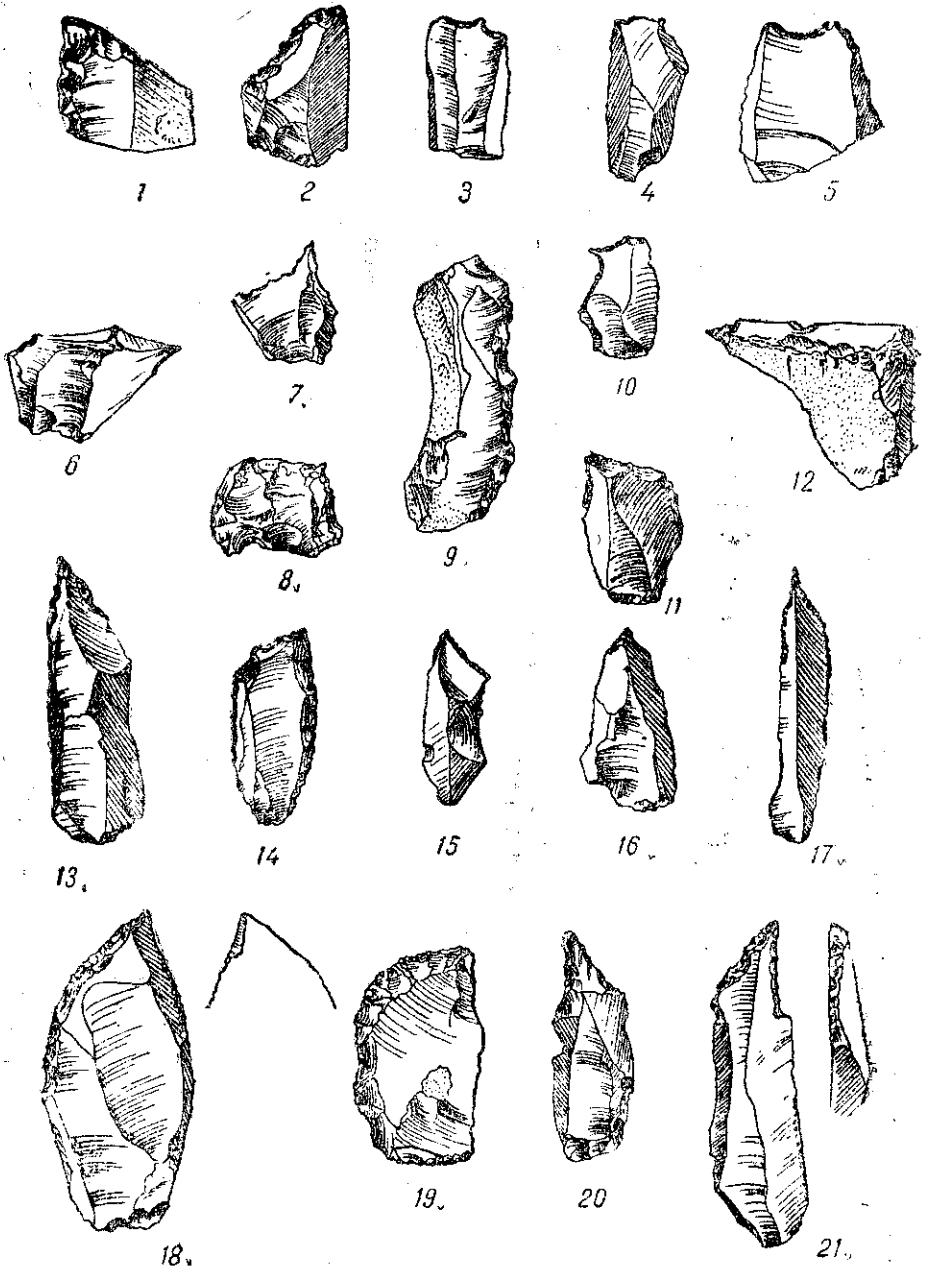
Досить цікавою є доволі рідкісна для цієї епохи знахідка добре обробленого клина з трубчастої кістки (рис. 1). Поверхня його з усіх боків відшліфована, лезо і обушок добре оброблені і мають правильні обриси. Довжина клина 13 см, ширина робочої частини (леза) 3,5 см. Лезо оброблене з двох боків. На ньому помітні глибокі щербини і тріщини, одержані під час роботи. Обушкова частина клина має значні вм'ятини і поздовжні сколи, що утворились від ударів твердими предметами. Такий інструмент міг використовуватись для розчленування великих трубчастих кісток і черепів тварин, а також при обробці дерева. Як на найближчу аналогію цьому клину можна послатися на кістяні долота в Мальті³.

До числа знарядь праці необхідно віднести великий загострений наконечник дротика (табл. IV, 11). За своїми розмірами (близько 16 см)

¹ Розкопки палеолітичного селища в с. Гонцях, Лубенського повіту, 1914 і 1915 рр. Записки Українського наукового т-ва досліджування і охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, виш. I, Полтава, 1919, стор. 71.

² М. М. Герасимов, Обработка кости на палеолитической стоянке Мальта, МИА № 2, стор. 77—78.

³ Там же, стор. 74—75.

Кремінні знаряддя із Супоневської стоянки (2/3 н. в.).

він подібний до кістяного наконечника Мезинської стоянки, але на відміну від нього має в перерізі підчотиригранну форму. По всій довжині наконечник однакової товщини, загострений кінець його трохи вигнутий, сліди шліфування на поверхні незначні.

Можливо, що своєрідним наконечником дротика була і пластинка з бивня мамонта, зображена на табл. IV, 7. На її розширеному кінці є два вістря трикутних обрисів, які розходяться під кутом (одне з них обламане). Край вістря, яке збереглося, мають з одного боку скіс, що робить їх досить тонкими і гострими. Такі ж ознаки є і на збереженій частині зламаного вістря. Обидві поверхні пластинки судійливо покриті заглибленими лініями, що пересікаються; ці лінії утворилися в процесі обробки („вистругування“) її гострими кремінними інструментами. Поверхні мають також сліди полірування, які виникли, цілком імовірно, вже під час використання знаряддя.

До числа знарядь праці можна також віднести, як нам здається, декілька знахідок з трубчастих кісток мамонта з великими округлими отворами на одному з кінців. Функціональне призначення їх точно не встановлене з огляду на відсутність подібних знахідок на інших стоянках пізнього палеоліту. Все ж уявляється можливим порівняти їх з так званими „жезлами начальників“ (випрямлювачами), виявленими на деяких стоянках цієї епохи (Костенки I, Мезин, Афонтова Гора та ін.). Вони цілком могли бути використаними для випрямлювання дротиків і невеликих списів або для розминання шкіри в процесі виготовлення з неї ременів. Усього на стоянці було знайдено п'ять таких трубчастих кісток з отворами (табл. II, 1). Розміри отворів майже однакові (від 4 до 5,5 см в діаметрі) — для них характерна невелика витягнутість вздовж кістки.

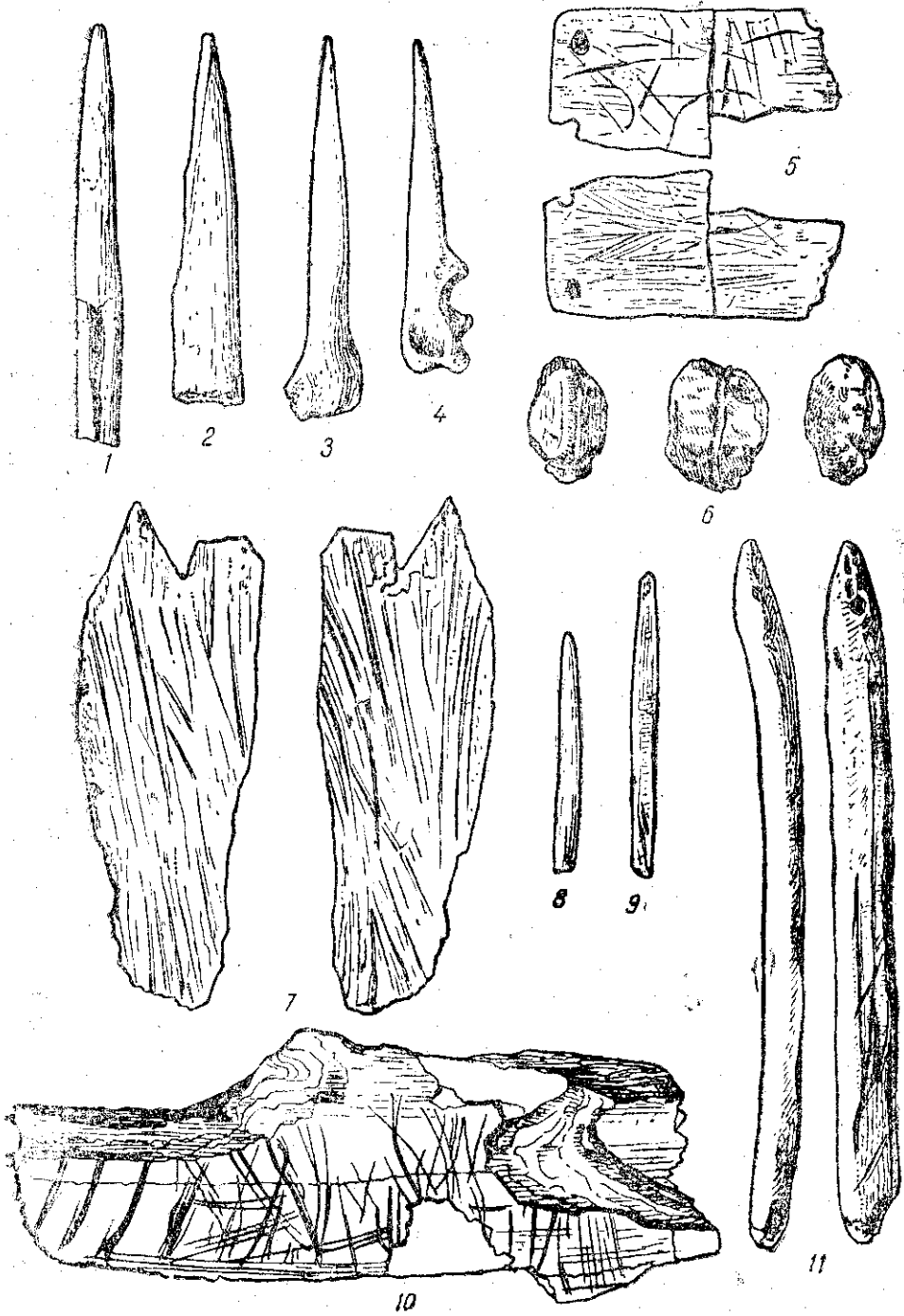
До числа знахідок, призначення яких не може бути цілком точно встановлене, належить знаряддя у вигляді невеликої лопаточки (табл. II, 2), виготовлене з бивня мамонта. Обидві його поверхні зберегли численні сліди довгих врізних ліній, що йдуть в різних напрямках. Вони є слідами від знаряддя, яким скребли пластинку під час її виготовлення. Поверхні мають також заполіровку, особливо інтенсивну в ширшій частині знаряддя, яка утворилась, певно, при його використанні. Довжина знаряддя 10,1 см, ширина 2 см, товщина 0,3 см.

Друге знаряддя у формі листка овальної форми виготовлене з стінки трубчастої кістки (табл. II, 3). Його край загострені косими зрізами з обох боків і, як і обидві поверхні, заполіровані. Розмір частини знаряддя, що збереглася, — $3,8 \times 1,6$ см.

Про призначення цих знарядь можна висловити тільки деякі припущення. Вони могли використовуватися як наконечники легких дротиків, чому сприяла загостреність їх ширшої частини. При наявності широко розвиненого полювання на дрібних тварин (песець, заєць та ін.) застосування таких легких дротиків з кістяними наконечниками здається досить правдоподібним¹.

Звертає на себе увагу також невелика ($6 \times 2,9$ см) широка пластинка прямокутної форми з двома отворами, зроблена з бивня мамонта (табл. IV, 5). Пластинка збереглась тільки в якійсь частині: один кінець її обламаний і розміри частини, що не збереглась, встановити неможливо. Обламана пластинка також і по одному довгому краю, хоч і не набагато, як про це свідчить віддаль від отвору на протилежному краї, який зберігся. Обламаний і різок пластинки, від чого отвір тут зберігся

¹ Таке ж припущення зробив і проф. В. І. Громов.

Кістяні вироби.

Рис. 6 — 1/2 н. в., решта — 2/3 н. в.

неповністю. Можна думати, що і на різках незбереженого кінця пластинки було два подібних отвори. Хоч призначення знахідки залишається неясним, можна уявити, що перед нами одна з прикрас — у вигляді бляшки, яка, певно, служила пряжкою для пояса. На лицьовому боці є численні нарізні лінії, прямі та вигнуті, які являли собою, цілком імовірно, якість зображення, зміст і значення якого зрозуміти зараз неможливо. На окремих ділянках можна тільки з допомогою сильною лупи встановити наявність дрібної сіточки з нарізних ліній. Зворотний бік пластинки також носить сліди численних заглиблених ліній. Обидві поверхні мають сліди сильної стертості та заполіровки, які виникли, мабуть, вже в процесі використання пластинки. Найближчою аналогією цій знахідці може бути бляшка з пізньопалеолітичної стоянки в Мальті¹.

Разом з тим не виключена також можливість розглядати цю знахідку як частину (один з кінців) кістяного браслета, отвори на кінцях якого служили для закріплення на руці, подібно до мезинського чи мальтинського браслетів.

Серед знахідок слід відзначити також уламок налобного обручика (діадеми) з бивня мамонта (табл. II, 11) з невеликим круглим отвором на кінці, що зберігся. Подібна діадема, але зовсім ціла, є в колекції матеріалів з Авдеевської палеолітичної стоянки під Курськом (розкопки 1948 р.), яка зберігається в Музеї антропології МДУ. Порівняння їх не викликає сумнівів в призначенні цієї знахідки з Супонева. Близька вона і до діадеми з поховання в Мальті².

У колекції з розкопок 1927 р. є також 13 невеликих кістяних плоских бусин (близько 1 см в діаметрі) підчотирикутної форми з маленькими круглими отворами посередині. Всі вони виготовлені з бивня мамонта. Товщина їх дуже незначна (не перевищує 0,2 см) і відповідає товщині пластинки-заготовки (табл. II, 10).

Особливе місце займає невеликий уламок бивня мамонта (5,4 × 4 см) з різним геометричним орнаментом вздовж одного з його довгих боків (табл. I, 2). За своїм характером цей орнамент подібний до орнаменту мезинських „пташок“ і браслета і може бути визначений як меандровий. Досі він відомий тільки в матеріалах з Мезинської стоянки, — тому наявність такого орнаменту в Супоневі являє значний науковий інтерес. Важливо відмітити спільність цього орнаментального мотиву з мезинським, що підкреслює культурну і часову близькість Супонева і Мезина, близькість, яка добре підтверджується також подібністю їх кремінних виробів. Уламок був оброблений при допомозі кремінних знарядь, внаслідок чого утворилась досить глибока виїмка на одному з його кінців.

Уламок бивня мамонта (8,5 × 3,5 см) з подібними глибокими зрізами від роботи кремінними інструментами вздовж одного з країв і на частині поверхні зображений на табл. I, 5.

Цікавим є також уламок бивня, вкритий численними ямками і насічками, які утворились, певно, внаслідок того, що він служив своєрідною підставкою під час виготовлення кремінних знарядь і розрізання шкіри (табл. II, 7).

На табл. II, 6 зображено кусок ребра (довжиною близько 12 см) з трьома паралельними насічками, розташованими трохи навкіс до поздовжніх країв. Насічки знаходяться на однаковій віддалі одна від

¹ М. М. Герасимов, Раскопки палеолитической стоянки в с. Мальта, Палеолит СССР, ИГАИМК, вып. 118, Л., 1935, стор. 85.

² Там же, стор. 121.

одної (3,5 см). В іншому випадку подібне ребро має, крім таких насічок, ще й поздовжній глибокий надріз з другого (внутрішнього) боку. Зміст і призначення цих знахідок залишаються нез'ясованими; аналогію їм можна бачити в знахідці ребра з насічками із Новгород-Сіверської стоянки¹, хоч насічок там значно більше і нанесені вони рясніше.

Рис. 2. Уламок бивня мамонта з врізними лініями, ²/₃ н. в.

Досить цікавою з погляду орнаментатії є знахідка невеликого уламка бивня мамонта, зображеного на табл. II, 8. На його поверхні при допомозі гострих кремінних інструментів виконане різьблене схематичне зображення, яке дуже нагадує обрисі гіла риби. Воно може бути поставлене в один ряд з подібною знахідкою у Тимоновці, описаною В. О. Городцовим².

Незрозумілими залишаються різьблені зображення на великому відщепі бивня мамонта у вигляді глибоких товстих ліній, зроблених гострими кремінними знаряддями (табл. IV, 10). Деякі з них збереглись лише частково, але їх напрямок свідчить про те, що вони повинні були сходиться своїми верхніми кінцями. Це добре видно на частині відщепу, що збереглася, де такі лінії сходяться під гострим кутом, утворюючи схематичне зображення, можливо, конусовидного намета-житла.

Великий відщеп бивня з численними врізними лініями, розташованими в незрозумілих комбінаціях, зображено на рис. 2. Невеликий уламок масивної пластинки з бивня мамонта, яка має численні насічки, зображено також на табл. II, 5.

Наприкінці треба вказати на оригінальну знахідку з бивня мамонта (табл. IV, 6). На нашу думку, це — голівка з невеликою частиною шії від кістяної антропоморфної статуетки. Хоч у Супоневі цілих статуеток не було знайдено, проте наявність їх на стоянці не може викликати сумнівів, оскільки знахідки таких статуеток на пізньопалеолітичних поселеннях, близьких за часом до Супонєва (Мальта, Гагарино, Костенки I, Авдеево та ін.), є досить звичайними.

¹ І. Г. Підоплічко, Пізньопалеолітична стоянка Новгород-Сіверськ, Палеоліт і неоліт України, т. I, вип. II, К., 1947, стор. 92—93.

² В. А. Городцов, Социально-экономический строй древних обитателей Тимоновской палеолитической стоянки, Советская этнография № 3, 1935, стор. 7, 10.

КОСТЯНЫЕ ИЗДЕЛИЯ СУПОНЕВСКОЙ ПАЛЕОЛИТИЧЕСКОЙ СТОЯНКИ

Резюме

Большинство поселений позднепалеолитического времени представлены в основном кремневым инвентарем и остатками ледниковой фауны. Лишь в отдельных случаях встречаются при раскопках изделия из кости и рога, являющиеся важными источниками для освещения различных сторон хозяйства и быта обитателей этих поселений. К числу последних принадлежит и Супоневская стоянка на Десне, в окрестностях г. Брянска, исследованная в 1926—1928 гг.

Остатки костей указывают на довольно разнообразный мир животных, обитавших в окрестностях стоянки и бывших объектами охоты (мамонт, носорог, медведь, волк, бык, северный олень, россомаха, заяц, песец и др.), являвшейся основным источником существования древних обитателей этой стоянки.

В культурном слое имелись скопления специально отсортированных бивней и крупных костей мамонта, служивших запасом материала для производственных целей.

Обработанных костей на раскопанной части стоянки было обнаружено около 200 экземпляров. Большинство их приходится на обломки бивней и костей со следами обработки, законченных изделий — значительно меньше.

Весьма интересны способы поперечного и продольного расчленения материала с целью получения различных заготовок. В первом случае применялся способ кругового подрезывания (табл. I, 1, 6), во втором — простое сбивание пластины с куска бивня при помощи сильных боковых ударов (табл. I, 3, 4) или прорезывания глубоких борозд, заключавших между собой пластины нужных размеров (табл. I, 1). Прорезывание этих борозд производилось специальными кремневыми инструментами — резцами и режущими остриями (табл. III, 11, 14, 18—21).

Наибольшую группу изделий составляют проколки и иголки, изготовленные в большинстве случаев из пластинок бивня мамонта или из мелких трубчатых костей (табл. IV, 1—4, 8, 9, II, 9).

Наличие в коллекции большого количества кремневых проколок с очень тонким рабочим острием (табл. III, 6—8, 10, 12, 13, 15—17) дает основание полагать, что значительная часть иголок имела ушки с отверстиями.

Близким к изделиям этой группы является крупный наконечник дротика (табл. IV, 11).

Особую группу изделий представляет серия трубчатых костей с круглыми отверстиями на уцелевших концах (табл. II, 1). Их можно поставить в один ряд с так называемыми „жезлами начальников“ (выпрямителями), известными из других поселений этого времени (Костенки I, Мезин, Афонтова Гора и др.).

Из числа предметов украшения следует назвать обломок пластинки из бивня мамонта с круглыми отверстиями по углам (табл. IV, 5), являвшейся, повидимому, частью браслета, обломок диадемы (табл. II, 11)

и плоские бусы (табл. II, 10). На многих предметах имеется резной орнамент, выполненный острыми кремневыми инструментами. В одних случаях он является результатом работы на них (табл. II, 7), в других получился в процессе обработки самого предмета (табл. II, 2, IV, 7), в третьих, возможно, имел определенное условное значение (табл. II, 5, 6, 8, 9, табл. IV, 5, 10, рис. 2).

Весьма важной является также находка на стоянке небольшого обломка бивня мамонта с геометрическим орнаментом (табл. I, 2), близким к орнаменту мезинских изделий.